

נסח דבר

מאוצרות
רבנו הרמב"ן

פרשת משפטים תשפ"ב (שנה ה' גליון 128)

וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִּׁים לִפְנֵיהֶם. [כא, א]

כי רצה להקדים להם המשפטים, כי כאשר היה בעשרת הדברות הדבור הראשון בידיעת ה', והשני באיסור עבודה זרה, חזר וצוה את משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם (לעיל כ כב), שתזהירם אתה עוד שיתנו לבם למה שראו ויזהרו במצות האלו שצויתם, כי אתם ראיתם כנגד דבור אנכי ולא תעשון אתי כנגד לא יהיה לך להשלים ענין עבודה זרה, ואלה המשפטים כנגד לא תחמוד, כי אם לא ידע האדם משפט הבית או השדה ושאר הממון יחשוב שהוא שלו ויחמדהו ויקחהו לעצמו, לפיכך אמר תשים לפניך משפטים ישרים, ינהיגו אותם ביניהם, ולא יחמדו מה שאינו שלהם מן הדין. וכן אמרו במדרש רבה (שמות ל טו) כל התורה כלה תלויה במשפט, לכן נתן הקב"ה דינין אחר עשרת הדברות. וכן יפרש באלה המשפטים המשפט בעבודה זרה (להלן כב יט), ובכבוד האב (שם כא טו יז), והרציחה (שם כא יב יד), והניאוף (שם כב יח), הנזכרים בעשרת הדברות.

כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ויפשיט יצא לחפשי חנם. [כא, ב]

התחיל המשפט הראשון בעבד עברי, מפני שיש בשילוח העבד בשנה השביעית זכר ליציאת מצרים הנזכר בדבור הראשון, כמו שאמר בו (דברים טו טו) וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה' אלקיך על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום. ויש בה עוד זכר למעשה בראשית כשבת, כי השנה השביעית לעבד שבתון ממלאכת אדונו כיום השביעי. ויש בה עוד שביעי בשנים שהוא היובל, כי השביעי נבחר בימים ובשנים ובשמות, והכל לענין אחד, והוא סוד ימות העולם מבראשית עד ויכלו. ולכן המצוה הזאת ראויה להקדים אותה שהיא נכבדת מאד, רומזת דברים גדולים במעשה בראשית.

ולכך החמיר בה הנביא מאד, ואמר אנכי כרתי ברית את אבותיכם מקץ שבע שנים תשלחו איש את עבדו ואיש את שפחתו (ירמיה לד יג ד), וגזר בעבודה הגלות (שם יז - כב) כאשר תגזור התורה גלות על שמתת הארץ (ויקרא כו לד - לה), וכמו שאכתוב עוד בעזרת ה' (בויקרא כה ב). וכאשר השלים משפט המצוה הזאת בעבדים העברים, החל במשפט לא תרצח שהיא החמורה, ובכבוד האבות, ובלא תגנוב, וחזר למשפט מכה איש בלי שימות בה, ואחרי כן לרציחת העבד שהיא חמורה ממייתת הולדות, ואחרי כן לאברי הישראלים והעבדים, ואחרי כן לנוקי הבהמות במיתה. וכל הפרשיות בסדור ובכונה נכונה.

אם אדניו יתן לו אשה וילדה לו בנים או בנות האשה וילדיה תהיה לאדניו והוא יצא בגפו. [כא ד]

כתב כאן רבנו הרמב"ן: "ואבל הישראלית אפילו היתה גדולה, ואפילו נאמר שתהא האשה רשאה למכור את עצמה, בניה של אב הן."

ובגמרא - קידושין טו. דרשו: "אזנו - ולא אזנה" מכאן שרק עבד נרצע - ולא אמה". הביא הגאון רבי אלחנן וסרמן הל"ד [קובץ שיעורים - קידושין אות טו] ראייה חריפה לשיטת הרמב"ן. שכן מדברי הגמרא משמע שרציעה היא קנס על שעבר על "כי עבדי הם - ולא עבדים לעבדים", ואם נאמר שרק קטנה יכולה להימכר לאמה ולא אשה גדולה - מדוע היה צורך בלימוד מיוחד למעט אמה מרציעה, הלא ממילא קטנה אינה מתחייבת בקנס? ובהכרח עלינו להוכיח מכאן כשיטת הרמב"ן שאף גדולה יכולה למכור עצמה לאמה, וגדולה בת קנסא היא - ונדרש לימוד שאינה נרצעת! (אולם במנחת חינוך [מצוה מב] כתב שתיתכן אמה גדולה גם שלא כשיטת הרמב"ן -בנמכרת על ידי "דינא דמלכותא" עיי"ש)

והגישו אדניו אל האלקים והגישו אל הדלת או אל המזוזה ורצע אדניו את אזנו במרצע ועבדו לעלם. [כא, ו]

ואמר רבי אברהם כי נקראו השופטים אלקים בעבור שהם מקיימי משפטי האלקים בארץ. ולדעתי יאמר הכתוב והגישו אדניו אל האלקים, עד האלקים יבא דבר שניהם (להלן כב ח), לרמוז כי האלקים יהיה עמהם בדבר המשפט, הוא יצדיק והוא ירשיע. וזהו שאמר (שם) אשר ירשיעון אלקים, וכך אמר משה כי המשפט לאלקים הוא (דברים א יז). ובאלה שמות רבה (לכד) ראיתי אלא בשעה שהדיין יושב ודן באמת, כביכול מניח הקב"ה שמי השמים ומשרה שכנתו בצדו, שנאמר (שופטים ב יח) כי הקים ה' להם שופטים והיה ה', עם השופט.

מְכַשְׁפָּה לֹא תִחְיֶה. [כב יז]

אמר למעלה בכל חייבי מיתות: מות יומת (כא יב), **והטעם** שהוא חייב מיתה, **ומצות עשה עלינו להמית אותו**, ממה שנאמר: ובערת הרע מקרבך (דברים יז ז), או מזה בעצמו שיצוה מות יומת. אבל בכאן **לא אמר** מכשפה מות תמות, **כי החמיר בה** להזהיר אותנו בלאו שלא נחיה אותה. **והטעם**, מפני שהיא **טמאת השם רבת המהומה** והשוטים נפתים אחריה החמיר בה בלאו, וכן בכל מרובי התקלה, כגון שאמר במסית: לא תחמול ולא תכסה עליו (דברים יג ט), ואמר ברוצח: ולא תקחו כפר לנפש רצח (במדבר לה לא).

ולדעת הרמב"ן זו מצוה מיוחדת, ומנאה בלאוין הנוספים לדעתו (לא תעשה יג) "שנמנענו מלחמול על נפש הרוצח במזיד.. כמו הלאו הבא במכשפה מפני שהיא רבת המהומה... וברוצח גם כן לפרץ הגדול הבא מזה".

וְעַבְדְּתֶם אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וּבְרַךְ אֶת לַחְמְךָ וְאֶת מִימֶיךָ וְהִסְרְתִי מִחֶלְהָ מִקְרָבְךָ. [כג כח]

כוונת הכתוב הזה, בעבור שרוב עובדי עבודה זרה יכירו וידעו כי השם הנכבד הוא אלוקים ואדוני האדונים, ואין כוננתם בעבודה זרה רק יחשבו כי בעבודות ההם תהיה להם הצלחה, כגון שיעבדו השמש בעבור שמצאו לו ממשלת בתבואות, והירח במעינות ובכל התהומות, וכן כיוצא בהם בכל צבא השמים, וכל שכן שיחשבו כי תהיה להם תוספת טובה בעבודת המלאכים בעבור שהם מכבדים משרתי האל-הגדול. ועל כן יאמר הכתוב הזה כי בעבודת הקב"ה בלבד תהיה להם ההצלחה והשמירה, ועקירת עבודה זרה לא תזיק אבל תוסיף לכם טובה וברכה, כי הקב"ה יברך לחמך והוא כלל לכל מאכל אשר יאכל, ויברך מימך שהוא אב לכל משקה אשר ישתה, והברכה היא תוספת בהן, שיהיה מהן לך לרוב מאד. ואמר והסירוני מחלה מקרבך, כלומר שאסיר בהם מחלה מקרבך, שיהיו המאכלים והמשקים טובים ובריאים לא יולידו מחלה אבל ירפאו ממנה.

וְאֵל אֲצִילִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שִׁלַּח יָדוֹ וַיַּחְזֹו אֶת הָאֱלֹהִים וַיִּאֲכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ. [כד יא]

ופירש רש"י היו מסתכלין בו בלב גס מתוך אכילה ושתיה, כך מדרש תנחומא (אחרי ו). **ואונקלוס לא פירש כן** ותירגם: רבְרַבִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הִנֵּה נִזְקָא וְחִזּוּ יַת קָרָא יְד ה' וְחִזּוּ חֲדָן דְּקוּרְבָנֵיהוֹן דְּאִתְקַבְּלוּ דְּאִתְקַבְּלוּ אֲכָלִין וְשִׁתּוּ.

ורבנו הרמב"ן פירש: הם נדב ואביהוא והזקנים (לעיל פסוק א), וקראם כן כי נאצל עליהם רוח אלקים. וטעם וישתו שעשו שמחה ויום טוב, כי כן חובה לשמוח בקבלת התורה, כאשר צוה בכתבם כל דברי התורה על האבנים וזבחת שלמים ואכלת שם ושמת לפני ה' אלקיך (דברים כז ז), **אף כאן ביום חתונת התורה כן עשו.**

וקשה לפירוש רש"י ועוד, איך יתכן שאצילי בני ישראל אכלו אכילה גסה עד שהיו ראויים להעניש? **אמנם הרמב"ן פירשו לטובה**, אולם יקשה המשך הפסוק: "לא שלח ידו" - וכי למה ישלח בהם יד, הרי נתכוונו למצוה ומעשיהם רצויים לה'?

וביאר ה"כתב סופר (ש"ת, א"ח סוף סימן ע"ח) אמרו חז"ל [שבת פח.] על הפסוק [שמות יט, יז] "ויתיצבו בתחתית ההר - מלמד שכפה עליהם הר כגיגית ואמר להם: אם אתם מקבלים את התורה - מוטב, ואם לאו - שם תהא קבורתכם". והנה מי שהוא אנוס לקבל עליו ולעשות דברים בעל כורחו וכל שכן כשמתחייב לדורות, לא תערב לו אכילה ושתיה, וישראל שנאנסו לקבל עול תורה ומצוות עגמה עליהם נפשם. **אולם עוגמת הנפש שרתה רק על המון העם, ואילו אצילי בני ישראל קיבלו את התורה בשמחה ועל ידי אכילתם ושתיתם הראו שמחתם**, וזהו הפירוש בפסוק "ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו" שלא לו לא נצרך הקב"ה להתרות על ידי מראה ושליחת יד שאם לא יקבלו שם תהא קבורתם, משום שאצילי בני ישראל קיבלו את התורה בשמחה כמאמר הכתוב "ויחזו את האלוקים ויאכלו וישתו".

ומכאן ביאר את מאמר הידוע של רבי אליעזר [פסחים סח:] "הכל מודים בעצרת דבעינן נמי לכם, מאי טעמא? יום שניתנה בו תורה הוא" היינו שקבלת התורה היא המחייבת לאכול ולשתות כדי לשמח את הגוף ובכך מוכיח כי שמח בשלמות בקבלת התורה.

וַיִּקַּם מֹשֶׁה וַיְהוֹשֶׁעַ מִשְׁרְתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הַר הָאֱלֹהִים. [כד יג]

לא ידעתי מה טיבו של יהושע בכאן, ואומר אני שהיה התלמיד מלוה את הרב עד מקום הגבלת תחומי ההר שאין רשאי לילך משם והלאה, ומשם ויעל משה לבדו אל האלקים, ויהושע נטה שם אהלו כל ארבעים יום, שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה (שמות לב יז), למדנו שלא היה יהושע עמהם. **לשון רבינו שלמה.**

[רבנו בחיי מוסיף כאן בשם הרמב"ן: "ויש לשאול מדוע יזכירו הכתוב בכאן יותר מן השאר, וכתב הרמב"ן ז"ל אפשר לומר שזה מורה כי כל ארבעים יום שהיה משה בהר היה יהושע ממתין עליו בתחתית ההר ומפני זה הזכיר בכאן כי היה משרתו עמו ללוות אותו עד הגבול המזומן בהר".]

ועל דעתנו: היה יהושע מכלל שבעים הזקנים, כי אין בישראל שבעים זקנים ראויים לקרבה אל האלקים יותר ממנו, וכאשר פירש משה מהם היה מלוה את רבו עד הגבול. ואל תקשה עלי ממאמר רבותינו בעונש הזקנים האלו בתבערה (תנחומא בעלותך טז), כי יאמרו כן על כולם חוץ מיהושע, לפי שהוא ראוי למראות אלקים ולכל נבואה.